

BOLALAR ADABIYOTIDA FOLKOR JANRLARI

Toirova Zubayda

UrDU 2-kurs magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bolalar adabiyoti va folklor janrlari tahlil qilingan.*

Tayanch tushunchalar: *bolalar adabiyoti, folklor, bolalar adabiyoti davrlari.*

Bolalar adabiyoti badiiy adabiyotning eng sodda va tushunarli qismi bo'lsada, uni yaratish va tahlil qilish boshqalariga nisbatan bir qancha murakkabroqdir. Chunki unda ishlatiladigan soʻzlar oddiy boʻlgani bilan, undagi tushuncha va tasavvurlar, majoziy obrazlar hayoq haqiqatni ochib beruvchi eng muhim manba hisoblanadi. Bundan tashqari bolalar adabiyoti bolalarning dunyoqarashini shakllantirish, ularning olam va odam tushunchalariga munosabatlarini toʻgʻri yoʻlga qoʻyishdagi muhim obyekt sanaladi.

Folklor – xalq tomonidan yaratilgan, ming yillik anʼana va qadriyatlarni oʻziga singdira olgan ijoddir. Xalq ogʻzaki ijodi janrlari ham yengil, ravon, qisqa va mazmun jihatdan mukammaldir. Ayni shu jihatlari bilan bolalar adabiyoti bilan folklore uygʻunlashib keradi. Chunonchi, ertaklardagi syujetlarni qarajak, topishmoqning javobini topgan gʻolib kelishi, oʻz fikrini maqollar orqali ifodalash, yengil aytiluvchi qoʻshiqlardan foydalanish kabi holatlarni misol qilib olsak boʻladi.

“Bugungi kunda qudratli qurol boʻlgan adabiyotdan keng foydalanmay turib, yangi jamiyat quruvchisini har tomonlama yetuk qilib tarbiyalash mumkin emas”.¹ Shu masalada yana gapni folklore janriga olib kelsak ham boʻladi. Chunki bolalar adabiyotini ertaklarsiz tasavvur qilishning iloji ham yoʻq, deb oʻylayman.

Adabiyotshunos olimlarimiz bolalar adabiyotini uch guruhga boʻlib koʻrsatadilar. Albatta, bunda bolalarning yosh guruhlari inobatga olingan. Bular 2 – 7 yoshlilar uchun. 8 – 12 yoshdagi bolalar va 13 – 17 yoshdagi bolalar adabiyotlaridir.

Birinchi – maktabgacha taʼlim yoshidagi bolalar adabiyotida ertak, topishmoq, maqol, tez aytishlar oldingi oʻrinlarda turadi. Chunki bu davrda bolalar oʻlari oʻqiy olmaganliklari sababli, faqat eshitib oʻrganganlari bois, ulaga yengil, esda qolarli adabiyotlar tavsiya etilgan. Bu davrda bolalar adabiyot bilan ilk bor folklore namunalarini tinglash orqali tanishishni boshlashadi. Demak, folklor janri bu davrdagi bolalar uchun eng toʻgʻri tanlovdir

Endi bu boradagi bir misolga eʼtibor qaratsak. Bolalar adabiyotining yetuk namoyondalaridan biri Anvar Obidjonning “Suhbat” sheʼrida bolalar va gʻozlarning savol-javob tarzidagi suhbatini koʻramiz:

- Gʻozlar bir soʻz deysizmi?
- Gʻa, gʻa-gʻa.

¹ M.Jumaboyev. “Bolalar adabiyoti va folklor”. Toshkent – 2006. 3-bet

- Totli suli yeysizmi?
- Ha, ha, ha.
- Nega patni silaysiz?
- G`oq, g`oq, g`oq.
- Mendan nima tilaysiz?
- Bo`, boq, boq!

Bolalar adabiyotidagi bu kabi parchalar bolani mehnatsevarlikka, tabiatni asrab-avaylashga o`rgatsa, “Oq terakmi, ko`k terak?” kabi o`yinlar va ulardagi aytishuvlar bolalarni jamoa bo`lib ishlashga, atrofidagi do`stlariga nisbatan adolatli va hamjihat bo`lishga o`rgatadi.

“Bu yoshdagi bolalarni tevarak-atrofdagi turli voqea-hodisalar nihoyatda qiziqtiradi. Ularning bizni qurshagan olam haqidagi savollariga badiiy asarlarda mufassal javob berilgan”.² Shu o`rinda bolalar adabiyotining salmoqli qismini folklor janri, ayniqsa ertaklar tashkil etishini inobatga olish zarurdir.

“Ertakning muhim xususiyatlaridan biri uning hamisha xalq hayoti, kurashi, tarixi, ruhiy olami, dunyoqarashi, urf-odatlar bilan chambarchas bog`lanishi, insonlarga axloqiy va ma`naviy yo`ldosh bo`lib kelishidadir”.³ “Tukli bilan turna”, “Sholg`om”, “rostgo`y bola”, “Qumursqa” kabi ertaklarni ana shu mazmundagi ertaklardan namunalar, deb aytishimiz mumkin.

Xalq ertaklari turli zamon va makonlardagi xalq hayoti va turmushi, axloqi va ma`naviy boy`ligi haqidagi beminnat ma`lumotlar bazasidir. Shu o`rinda ertaklarning mazmun va mohiyat jihatdan turlarini sanab o`tish joizdir: hayotiy ertaklar, sehrli ertaklar, hayvonlar haqidagi ertaklar, maishiy ertaklar.

Endigi masala esa ertaklarning yaratilish sabablarini ham bilish maqsadga muvofiqdir. Ertaklar tili sodda, ifoda ravon, oddiy manzaralar tasvirlanishi bilan bir qatorda shu soddaliklar ortidagi butun bir hayotiy falsafaning turishi bolajonlarning kelajakdagi tarbiyasi uchun juda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu ertaklar orqali bola yaxshi yomon, to`g`ri yoki noto`g`ri deb atalmish tushunchalarni ang`lay boshlaydi. U o`z ertaklari orqali hayot haqiqatlariga erisha oladi.

“Xalq ertaklarida el-yurtni ko`z qorachig`iday avaylab saqlovchi qahramonlar ulug`lanadi; ayollarning haq-huquqlari himoya qilinadi; uzoq masofalar yaqin qilinadi; kishilar xarakteridagi yaramas odatlar, noma`qul illatlar tanqid ostiga olinadi; mardlik, epchillik, dovyuraklik, mehnatsevarlik, halollik, vafodorlik, saxiylik g`oyalari ulug`lanadi”⁴

Masalan, hayvonlar haqidagi ertaklar turkumiga kiruvchi “Susambil” ertagida eshak o`z onasidan “o`tning bo`lig`i, suvning tinig`i” bo`lgan Susambil haqida eshitadi. Payt kelib xo`jayinlarning adolatsizligidan to`yib, o`z uyidan voz kechib yo`lga tushadi. Unga yo`l bo`yi huddi o`zi singari holatga duch kelgan ho`kiz, xo`roz, sichqonlar arilar unga hamroh

² M.Jumaboyev. “Bolalar adabiyoti va folklor”. Toshkent – 2006. 5-bet

³ M.Jumaboyev. “Bolalar adabiyoti va folklor”. Toshkent – 2006. 10-bet

⁴ M.Jumaboyev. Bolalar adabiyoti va folklor. Toshkent – 2006. 10-bet

bo`ladilar. Va nihoyat ular orzulariga yetganlarida bo`rilar hujumiga uchrashadi, bu holatda ularni yakdillik va hamjihatlik qutqarib qoladi. Ular umrlarining oxirlarigacha rohat-farog`atda yashaydilar.

Bu bir qarashda juda oddiy ko`ringan, ravon ifodalangan ertak bo`lib ko`rinishi mumkin. Ammo unda adolatsizlikka barham berisha uringan mard inson xarakteri singdirilgan obrazlar, xavf-xatar tug`ilganda panaga qochish o`rniga yakdillik bilan jang qila oladigan hamjihat insonlar tasviri keltirilgan. Bolalar buni bir qarashda tushunishlari qiyin va yoki umumna anglay ham olishmas. Ammo vaqt kelib ularning yoshlari katta bo`la brogan sari ular ertaklarda eshitgan voqealar ularning ko`z ongida namoyon bo`la boshlaydi. Shunda ular yaqin-atroflaridagi o`zlarining do`stlari bilan hamjihat bo`lishni ancha oldin, ya`ni ertak eshitib rohat oladigan yoshlik onlarida o`rganishganini, bu xususiyat ularning qon-qoniga singib ketganini anglab oladilar.

Demak, bolalar adabiyotidagi yetakchi janrlarning o`zi aynan folklor bilan chambarchas bog`liqligi mavzumizning asl mohiyatini ochib bera oladi. Biz bu kani misol va asoslarni juda ko`plab keltirib o`tishimiz mumkin. Maqollar, topishmoqlar va ularga tayanib yaratilgan ertak-topishmoq, topishmoqli ertaklar shular qamrovidagi turkumlardir va ayni shularning o`zi bolalar adabiyotidagi folklore janrlari stilizatsiyalarini tashkil qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. M.Jumaboyev. “Bolalar adabiyoti va folklor”. Toshkent – 2006.
2. G'. Jalolov. “O`zbek folklorida janrlararo munosabat”. – T.:Fan,1979
3. www.ziyonet.uz
4. www.bilim.uz

